SECȚIUNEA I
GRAMATICĂ, STILISTICĂ ŞI SOCIOLINGVISTICĂ

CZU:811.135.1’367.625’373.421
https://doi.org/10.52505/lecturi.2023.06.03

SCHEMA SEMANTICO-SINTACTICĂ A VERBELOR SINONIME ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Elena CONSTANTINOVICI

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-9631-7049

Rezumat. *În articol se face încercarea de a studia relațiile sinonimice ale verbului prin prisma schemei lui semantico-sintactice, cunoscut fiind faptul că verbul redă întreaga situație de comunicare ce include procesul și relațiile lui cu participanții la evenimentul descris. S-a urmărit cum, din acest punct de vedere, se diferențiază verbele unor serii sinonimice și dacă structura actanțială influențează alegerea sinonimului. În urma cercetărilor s-a demonstrat că avantajele analizei relației de omosemie cu implicarea schemei semantico-sintactice a verbelor sunt evidente, iar sinonimia verbului poate fi tratată cu mai multă precizie. Schema actanțială reprezintă configurația conceptuală a verbului. Iar schema sintactică reprezintă disponibilitățile combinatorii ale verbului. Suprapunându-le se pot urmări toate direcțiile în care un verb își guvernează determinanții. Astfel încât e lesne a vedea mișcările verbelor sinonime în contextele în care apar.*

Cuvinte-cheie*: omosemie (sinonimie), verb, schema semantico-sintactică, actant, rol tematic, serie sinonimică, sem suplimentar.*

The Semantic-Syntactic Scheme of Synonymous Verbs in Romanian

Abstract. *In the article, an attempt is made to study the synonym relations of the verb through the prism of its semantic-syntactic scheme, knowing that the verb renders the entire communication situation that includes the process and its relations with the participants of the described event. It was followed how, from this point of view, how the verbs of synonymous series are differentiated and whether the actant structure influences the choice of the synonym. As a result of the research, it was demonstrated that the advantages of the analysis of the homosemy relationship with the involvement of the semantic-syntactic scheme of the verbs are obvious, and the synonymy of the verb can be treated with more precision. The actantial scheme represents the conceptual configuration of the verb. And the syntactic scheme represents the combinatory*

availabilities of the verb. By superimposing them, one can trace all the directions in which a verb governs its determiners. So it is easy to see the movements of synonymous verbs in the contexts in which they appear.

***Keywords**: homosemy (synonymy), verb, semantic-syntactic scheme, actant, thematic role, synonymous series, additional sem.*

Este bine cunoscută notabila contribuție a celui care a fost academicianul Silviu Berejan la cercetarea limbii române și la dezvoltarea lingvisticii românești. Am învățat cu toții din lucrările scrise cu multă responsabilitate de d-lui. În special, în domeniul echivalenței semantice, adică al omosemiei (sinonimiei), puțini ar fi cei care s-ar încumeta să mai adauge ceva. Dar așa cum totul evoluează, au apărut câteva probleme care și-ar găsi locul printre cărțile nescrise ale academicianul S. Berejan. Problematica structurii actanțiale a verbului a cunoscut o rapidă evoluție în timpul de la urmă. D-lui n-a abordat această problematică, așa că e de datoria noastră să completăm acest gol pentru a avansa cercetările și a le racorda la stadiul actual al științei lingvistice.

Problema sinonimiei verbelor poate fi tratată cu mai multă precizie, dată fiind rigurozitatea schemei semantico-sintactice a acestora, schemă care redă situația care include procesul și relațiile lui cu participanții la evenimentul descris. Verbul se deosebește de alte părți de vorbire prin două trăsături ale structurii semantice: procesualitate și referențialitate. Datorită semului integrator *proces* verbul exprimă acțiuni ce se desfășoară în timp. Pe lângă acest sem, structura semantică a verbului conține mai multe seme relaționale care indică participanții la procesul denotat. La nivelul limbii, acestea sunt cunoscute și sub denumirea de *actanți* sau *roluri semantice*, realizați la nivel sintactic drept *determinanți*, ceruți de verb. Se cunosc următorii actanți: *agentul, pacientul, destinatarul, beneficiarul, experimentatorul, instrumentul, forța, tema, sursa, locativul* etc. (GALR, I, 2005, p. 327- 329; Hanganu, 2005, p. 19-21; Manea, 2001, p. 21-24; Ungureanu, 2007, p. 40-41). Schema actanţială reprezintă configuraţia conceptuală a verbului (cu matricea de roluri obligatorii), iar schema sintactică a unui verb cuprinde vecinătăţile sintactice de natură actanţială sau circumstanţială ale verbului în cauză. Analiza structurii actanțiale a verbului denotă rolul central pe care îl ocupă această unitate lexicală în limbă. În același timp, sinonimia verbelor amplifică posibilitatea de exprimare a vorbitorilor limbii date.

Datorită faptului că verbul exprimă întreaga situație desemnată dispunând de o structură actanțială ușor de actualizat este mai lesne de urmărit respectarea condițiilor de bază aplicate lexemelor sinonime, și anume:

1) identitatea referentului, se manifestă prin faptul că verbele sinonime trimit la același referent;

2) identitate de sens, adică verbele sinonime trebuie să aibă același (sau aproximativ același) inventar de seme, altfel spus, să dispună de un anumit număr de seme comune;
3) identitate de comportament contextual, adică să poată fi substituite în cadrul aceluiași context.
4) funcționarea lor în aceeași variantă stilistică a limbii (Bărbuță et alii, 2008, p. 188).

Cu toate acestea, cercetările au arătat că aceste condiții nu pot fi respectate în toate situațiile, inclusiv în cazul verbelor. Cu excepția primei condiții – referentul comun – care este obligatorie, celelalte, de cele mai multe ori nu pot fi aplicate tuturor sinonimelor din serie în mod egal. Ele se deosebesc fie la nivel semantic (au un sem suplimentar), fie la nivelurile registrelor limbii, utilizându-se în variante stilistice diferite. Doar neglijarea uneia sau, cel puțin, a două dintre aceste condiții ar putea ține împreună cuvintele dintr-o serie sinonimică.

Una dintre cele mai vehiculate definiții ale sinonimelor este cea elaborată de Onufrie Vințeler (1983, p. 71). Potrivit acestui autor, sinonimele sunt „cuvinte independente, diferite ca formă, dar identice sau apropiate ca sens, care exprimă aceeași noţiune pe plan sincronic și în cadrul aceluiași sistem, având posibilitatea de substituire și în cadrul aceluiași context fără ca sensul contextului să fie alterat”. După cum se poate observa, definiția dată include trei din cele patru condiții obligatorii pentru cuvintele sinonime: identitatea referențială (*exprimă aceeași noțiune pe plan sincronic*), identitatea de sens (*identice sau apropiate ca sens*) și comportamentul contextual (*posibilitatea de substituire în același context*). Sinonimia se manifestă prin serii de sinonime aferente unui lexem, conform sensurilor acestuia. Datorită acestui fapt, verbele polisemantice pot intra în diferite serii sinonimice, ceea ce necesită o deosebită atenție la utilizarea lor. După cum s-a remarcat în lucrările de specialitate, cea mai convingătoare dovadă a echivalenței lor semantice o reprezintă posibilitatea substituirii unui sinonim cu altul în același context (Bărbuță et alii, 2008, p. 188).

În continuare, vom urmări *dacă* și *cum* se diferențiază verbele unor serii sinonimice, fixate în „Dicționarul de sinonime” de Luiza și Mircea Seche (1982), selectate aleatoriu.

Verbul **a accentua** are 3 serii de sinonime: 1) *a evidenția, a marca, a puncta, a releva, a reliefa, a sublinia* (calitățile lucrării); 2) *a apăsa, a insista* (asupra celor spuse mai înainte); 3) *a se amplifica, a crește, a se intensifica, a se întări, a se înteți, a se mări, a spori* (viteza vântului s-a mărit). Ce se observă în primul rând?

Seria numărul unu grupează verbele de acțiune. Schema actanțială a acestora este *Agent + Proces + Pacient = Sb + V + C.d.* Această serie are același referent – ceva (un obiect concret sau abstract), un sens comun – <A scoate în evidență>. Însă după cel de al treilea criteriu, sinonimele din această serie

se deosebesc vag. Nu se pot substitui plenar în același context. De exemplu, în contextul *Managerul a evidențiat succesele echipei* pot fi utilizate verbele *a releva, a reliefa, a sublinia*. Mai puțin însă verbele a *marca* și *a puncta,* pentru care actantul cu rol de pacient este mai concret: *Lucrătorii de la serviciul de circulație marchează trecerea de pietoni. Vorbitorul a punctat tezele principale ale raportului.* Reiese că sinonimele din această serie nu sunt absolute (perfecte). Ele sunt parțiale (aproximative). Verbul *a puncta* înseamnă la origine <a face un punct, un semn în dreptul unor cuvinte, unor nume cu scopul de a le număra>, iar *a marca* înseamnă <a delimita>. Aceste verbe, având aceeași schemă semantică-sintactică, respectiv, același sens, au totuși contexte specifice. Ele se pot substitui în anumite contexte un pic forțat.

Următoarea serie include verbele de stare. Structura lor actanțială este *Agent + Stare + Temă = Sb + V + asupra C. ind. prep.* Verbele *a apăsa* și *a insista* intră în relație de sinonimie numai dacă exprimă situația redată de această structură actanțială. Pentru *a apăsa,* sensul potrivit este <a presa>, iar pentru *a insista* – <a reliefa, a sublinia> *Șeful echipei apasă /insistă asupra respectării disciplinei*. Nici aceste două cuvinte nu sunt sinonime perfecte. Le distinge faptul că se utilizează în variante stilistice diferite: – colocvială (pentru *a apăsa*) și literară (pentru *a insista)*. Și referitor la aceste 2 verbe se poate spune că sunt sinonime parțiale.

Ultima serie grupează verbele de devenire. Schema actanțială este: *Experimentator/Forță + Devenire = Sb + V* . Majoritatea verbelor din această serie sinonimică *a se accentua a se amplifica, a crește, a se intensifica, a se întări, a se înteți, a se mări, a spori* se pretează pentru a reda structura actanțială aferentă. De exemplu, în contextul *Decalajul dintre săraci și bogați s-a accentuat în ultimul timp* se poate folosi majoritatea verbelor din această serie. Cu excepţia verbelor *a se intensifica, a se întări, a se înteți* pentru care primul actant nu este experimentator, ci forță *Ploaia, ninsoarea, vântul s-a intensificat/s-a întărit/s-a înteţit.*

Verbul **a accepta** cu sensul <a primi, a fi de acord> are o serie amplă de sinonime: *a admite, a aproba, a consimți, a încuviința, a îngădui, a lăsa, a permite*. Toate verbele au aceeași structură actanțială: *Agent + Acțiune + Pacient = Sb + Verb + C.d. / + să P.* Contextul diagnostic poate fi de tipul: *Vom accepta oferta cea mai avantajoasă.* Verbele seriei în cauză se pot substitui grosso modo în acest context. O distribuție mai exactă se poate obține dacă va fi luat în calcul ansamblul sintagmelor aferente acestei situații de comunicare, și anume, *a accepta ceva: un cadou, o ofertă, o moștenire, o mită, o invitație, o propunere, un acord, un contract, o idee, un argument, o părere, o probă, un punct de vedere, o provocare, o sarcină, o funcție, o comandă, un rol, un scenariu, un plan, un program, o condiție* etc., precum și propozițiile subordonate completive directe sinonime, introduse prin conjuncția *să*. Dacă e să construim câte un exemplu

pentru fiecare verb sinonim, obținem următorul tablou: *Opozanții au admis ideea/punctul nostru de vedere. Președintele a aprobat contractul, acordul dintre părți*. *Părintele a încuviințat părerea directorului. Elevii au consimțit să preia comanda. Profesorul a lăsat să se înțeleagă că nu e împotrivă. Polițistul a permis să traversăm strada.*

Verbul **a bănui** cu sensul <a ghici ce urmează să se întâmple> are următoarea serie de sinonime: *crede, a gândi, a prevedea, a presimți, a presupune*. Structura lor actanțială este bivalentă, caracteristică verbelor de acțiune: *Agent + V + Pacient = Sb + V + C.d. / că P* Contextul diagnostic poate fi: *Nimeni nu a bănuit nimic.* și *Nimeni nu a bănuit că va fi așa.* Verbele din seria sinonimică dată pot să se substituie reciproc în acest context. *Dispecerul nu bănuieşte (nu crede, nu gândeşte, nu prevede, nu presimte, nu presupune nimic).* La aceste verbe se atestă și sinonimia sintactică *parte de propoziție/propoziție subordonată* introdusă prin conjuncția *că*: *Bănuiesc (cred, gândesc, prevăd, presimt, presupun) că are dreptate. Bănuiesc (cred, gândesc, prevăd, presimt, presupun) că frauda a fost descoperită.*

Deci, verbele sinonime din exemplele de mai sus se leagă printr-o analogie principială de sens. Dar fiecare sinonim aduce o nuanță suplimentară. De exemplu, între enunțurile *Cred că are dreptate* și *Presupun că are dreptate* există o nuanță de sens impusă de sensul respectiv al verbelor *a crede* și *a presupune* (în al cărui cadru aceste verbe sunt sinonime), și anume, *a crede* <a fi convins de adevărul sau existența unui lucru> și *a presupune* <a admite că ceva este adevărat>. Deci semul <convingere> nu există la verbul *a presupune.* Locutorul care alege verbul *a presupune* pentru a construi enunțul de mai sus nu este convins de adevărul exprimat de enunț, ci doar admite acest lucru. Aceasta este o nuanță suplimentară care face diferența. Ambele verbe reflectă situația de comunicare aferentă *Agent + V + Pacient*, dar fiecare are o identitate proprie, asigurată de această nuanță de sens. Aproape toate seriile de sinonime „se solidarizează printr-o zonă de suprapunere de sens parțială: „acoperirea sinonimică", în timp ce își impun singularitatea lor în afara acestei zone" (Pierron, 1999, p. 36). Îmi permit să actualizez câteva idei din această carte. „Substituirea sinonimică ne obligă, în consecință, să „spargem" scoarța cuvintelor. Prin descompunere, izolăm semnificația lor comună, conștientizând în același timp calitățile lor semantice unice. (…) permutarea sinonimică este însoțită de o inevitabilă „alunecare" a sensului. Buna cunoaștere a funcțiilor primare și secundare a cuvintelor permite controlul și limitarea acestei alunecări a sensului" (*idem*, p. 36-37). Să vedem cum se aplică aceasta la alegerea sinonimului potrivit.

Sensul comun al perechii de sinonime **a anunța** și **a avertiza** este <a aduce la cunoștință>. Ambele verbe sinonime redau aceeași situație de comunicare, având aceeași schemă actanțială (sintactico-semantică): *Agent + V + Pacient + Obiect = Sb + V + C.d. + despre, cu privire la, în privința,*

asupra C.ind.prep./că P (a anunța) și *Agent + V + Pacient + Obiect = Sb + V + C.d. + de, despre, cu privire la, în privința, asupra C.ind.prep. /că să P* (a avertiza). Deci aceste două verbe sinonime se pot substitui în același context. *Primăria a anunțat/a avertizat populația despre sistarea circulației pe câteva străzi principale.* Doar că un bun vorbitor de limba română va simți alunecarea de sens prin semul <a preveni> caracteristic verbului *a avertiza.* Este un sem suplimentar, o nuanță de sens care face diferența. Următoarele exemple consolidează această părere: *Directorul a anunțat elevii despre excursie. Secretara m-a anunțat că sunt invitată la consiliu.* și *Medicul a avertizat pacienții asupra posibilelor reacții adverse ale medicamentului. L-am avertizat că acțiunile întreprinse pot avea urmări grave.*

Semul comun al verbelor sinonime **a ascunde și a oculta** este **<**a face obscur, a nu lăsa să se vadă**>.** Situația descrisă de aceste verbe este aceeași *cineva nu lasă să se vadă ceva*, prin urmare, și schema lor semantico-sintactică e aceeași: *Agent + V + Obiect = Sb + V + C.d.* S-ar părea că aceste verbe se pot substitui în același context. Însă la o analiză mai atentă, s-a descoperit că *a oculta* a apărut în franceză în domeniul astronomiei și însemna inițial <acțiunea de eclipsare temporară a unui astru, a unei surse de lumină>. E clar că acest sens împiedică utilizarea lui, de exemplu, în contextul *Mulți oameni își ascund defectele/ emoțiile/ fericirea/ euforia/ identitatea.* După cum menționează cercetătorul Liviu Groza, contextele verbului *a oculta* sunt: *a oculta o stea, un far, un semnal luminos* (Groza, 1994, p. 7). Chiar dacă are aceeași structură actanțială cu sinonimul său *a ascunde*, verbul *a oculta* este neologic, iar semul <eclipsare a unui astru> limitează sfera sintagmatică a lui, care este mult mai extinsă la verbul *a ascunde,* cu sensul <a nu lăsa să se vadă, a face să rămână necunoscut>: *a ascunde ceva – identitatea, gândurile, adevăratele convingeri, emoțiile, sentimentele, lipsurile, nemulțumirea, frica, furia, intențiile, ambițiile, frustrările* etc. Astfel, aceste două verbe sunt sinonime parțiale.

Să luăm din lungul șir de sinonime ale verbului *a promite* 2 verbe nepronominale**: a promite** (cuvânt literar) și **a făgădui** (cuvânt popular). Sensul ambelor verbe este același: <a-și lua obligația față de cineva de a face un anumit lucru>. Structura semantică-sintactică este trivalentă: *Agent + V + Obiect + Destinatar = Sb + V + C.d. + C.ind. (D) / să, că P*. Blocul de sintagme aferente actantului Obiect este comun: *o carte, un cadou, sprijinul, ajutorul, o acțiune* etc. În pofida faptului că aceste verbe sinonime fac parte din registre diferite, ele se pot substitui cu succes în următoarele 2 contexte: *Îți promit / făgăduiesc ajutorul meu* și *Îți promit / făgăduiesc că te voi ajuta.* Totuși nu se poate spune că ele sunt sinonime absolute, deoarece nu se pot utiliza în același registru al limbii. *A făgădui* nu se va folosi în limbajul literar, decât dacă se urmărește un efect stilistic.

A comunica și **a informa,** deși au același sens, <a oferi cuiva informații despre ceva sau despre cineva>, au scheme semantico-sintactice diferite, blocuri de sintagme diferite și se folosesc în situații diferite:

A comunica: *Agent + V + Obiect + Destinatar = Sb + V + C.d./cum, cum, unde, când, cât P + C.ind. (D).* Sintagme – a comunica ceva cuiva: *o informație, o știre, o veste, un mesaj, o problemă, o decizie, o idee, rezultatele concursului, o parolă* etc. Contexte: *Le-am comunicat prietenilor noutatea. Vă voi comunica verdictul peste 2 zile. Directorul comunică solicitantului decizia sa. Vom termina expertiza și vă vom comunica rezultatele*. *Trebuie să le comunic studenților data examenului. Comunicați-ne cum, unde, când să vă găsim.*

A informa: *Agent + V + Pacient + Ținta = Sb + V + C.d. + despre, de, cu privire la, asupra C.ind. prep. / că, unde, când, cum P*. Sintagme: *a informa pe cineva despre schimbarea situației, despre hotărârea administrației, asupra celor întâmplate*. Contexte: *El ne-a informat despre rezultatele obținute. Vă vom informa curând despre decizia noastră. Autoritățile ne-au informat despre sosirea delegației. Serviciile noastre ne-au informat că rebelii se înarmează. Cercetașii ne-au informat unde se pregătește atacul*.

Ce le face să rămână sinonime? Judecând după structura actanțială a acestor verbe, am putea presupune că problema constă în diferența semantică *inanimat–animat,* inclusiv *uman,* dintre rolul actanțial Obiect al verbului *a comunica* și cel de Pacient al verbului *a informa.* Are loc o alunecare de sens: în cazul verbului *a comunica*, Obiectul desemnează un participant exterior acțiunii, un actant inanimat (*Le-am comunicat prietenilor noutatea)*, pe când în cazul verbului *a informa,* Pacientul desemnează un participant asupra căruia acționează agentul (*L-am informat pe director despre audit*). De aceea aceste două verbe sinonime nu se pot substitui în contextul *Profesorul le-a comunicat studenților că data examenului încă nu este stabilită.* Verbul *a informa* este firesc în contextul *Profesorul i-a informat pe studenți că data examenului încă nu este stabilită.* Enunțurile redau același conținut, deci aceste două verbe sunt sinonime. Reiese că „spărgând" scoarța cuvintelor se poate demonstra relația lor de sinonimie, care, uneori, se bazează doar pe comuniunea semantică.

S-a menționat în literatura de specialitate că „relația de sinonimie poate avea grade diferite. Pe lângă trăsăturile semantice comune, sinonimele se pot caracteriza, de foarte multe ori și prin nuanțele semantice suplimentare, printr-un grad de expresivitate diferit, prin diferite sfere de utilizare și prin contexte specifice" (Bărbuță et alii, 2008, p. 188). Astfel, sunt identificate diferite tipuri de relații sinonimice (ilustrațiile provin doar din studiul nostru):

- sinonime ale căror sensuri sunt foarte asemănătoare; *a crede, a gândi, a prevedea, a presimți, a presupune; a comunica și a informa;*
- sinonime ale căror sensuri nu sunt foarte asemănătoare; *a crede, a presupune; a anunța și a avertiza;*

- sinonime care se utilizează în aceleași registre ale limbii: *a crede, a gândi, a prevedea, a presimți, a presupune.*
- sinonime care nu se utilizează în aceleași registre ale limbii: *a ascunde, a oculta; a promite, a făgădui;*
- sinonime care se pot substitui în toate contextele; *a bănui, a crede, a gândi, a prevedea, a presimți, a presupune.*
- sinonime care nu se pot substitui în toate contextele: *a comunica, a informa.*

Așadar, avantajele analizei relației de omosemie cu implicarea schemei semantico-sintactice a verbelor sunt evidente. Schema actanţială reprezintă configuraţia conceptuală a verbului. Iar schema sintactică reprezintă disponibilitățile combinatorii ale verbului. Suprapunându-le se pot urmări toate direcțiile în care un verb își guvernează determinanții. Astfel încât e lesne a vedea mișcările verbelor sinonime în contextele în care apar.

Referințe bibliografice:

1. BĂRBUȚĂ, Ion, HANGANU, Aurelia, CONSTANTINOVICI, Elena, UNGUREANU, Elena. *Mic dicționar de termeni lingvistici*. Chișinău, 2008.

2. GALR = *Gramatica limbii române*. Vol. I, București, 2005.

3. GROZA, Liviu. *Sensurile cuvintelor și întrebuințarea lor gramaticală*. În: *Limba și literatura română*, nr. 1, 1994.

4. HANGANU, Aurelia. *Despre relația dintre termenii actant, argument, caz (profund) și rol.* În: *Buletin de lingvistică*, nr. 3, 2005.

5. MANEA, D. *Structura semantico-sintactică a verbului românesc. Verbele psihologice*. București, 2001.

6. PIERRON, Catherine și Odile. *Cum să scriem*. București: Editura Polirom, 1999.

7. SECHE, Luiza, SECHE, Mircea. *Dicționarul de sinonime al limbii române*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1982.

8. UNGUREANU, Violeta. *Verbele tranzitive în limba română*. Chișinău, 2007.

9. VINȚELER, Onufrie. *Probleme de sinonimie.* București: Editura Ştiinţifică și Enciclopedică, 1983.

Notă: Articol elaborat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene.*